

Hữu quân phó tiết chế, cai cơ Nguyễn Cửu Đàm

• **Đỗ Kim Trường**

Trường Trung học phổ thông Hồng Ngự 1, thị xã Hồng Ngự, tỉnh Đồng Tháp

TÓM TẮT:

Nguyễn Cửu Đàm là nhân vật lịch sử đã đóng góp trên nhiều lĩnh vực. Trước hết ông là nhà quân sự có tài qua việc giúp chúa Nguyễn đập tan hành động xâm lấn của quân Xiêm, ổn định tình hình Chân Lạp trong những năm 1772 - 1777. Ông được xem là nhà quy hoạch Sài Gòn đầu tiên khi cho xây dựng lũy Bán

Bích, giúp Gia Định trở thành vị trí tiền tiêu vững chắc của chúa Nguyễn trong buổi đầu mở đất ở Nam bộ. Ngoài ra, ông còn sai đào kênh Ruột Ngựa (Mã Trường Giang) giúp cho thuyền bè qua lại giữa Sài Gòn với miền Tây thêm thuận lợi.

Từ khóa: Nguyễn Cửu Đàm, danh tướng, nhà quy hoạch Sài Gòn đầu tiên thời chúa Nguyễn

Tiến trình mở đất của các chúa Nguyễn ở Nam bộ gắn liền với nhiều vấn đề lịch sử: Tổ chức di dân khẩn hoang, đào kinh mở đất, xây đồn đắp lũy phòng thủ đất nước; hôn nhân chính trị; trợ giúp quân sự. Trong đó có các cuộc chống xâm lấn từ Xiêm La mà nổi bật với nhiều nhân vật lịch sử như: Thoại Ngọc hầu Nguyễn Văn Thoại, Tả quân Lê Văn Duyệt, Thượng tướng quân công Trần Văn Năng (Trần Ngọc) và một nhân vật đã ghi dấu ấn không nhỏ đó là Hữu quân phó tiết chế, cai cơ Nguyễn Cửu Đàm.

1. Vài nét về thân thế Nguyễn Cửu Đàm

Nguyễn Cửu Đàm là con thứ của Chánh thống suất, cai cơ Nguyễn Cửu Vân, cháu Nguyễn Cửu Dực. Cửu Vân có công rất lớn đối với chúa Nguyễn trong việc hỗ trợ Chân Lạp chống sự can thiệp của Xiêm La. Quốc sử cho biết, mùa thu năm Ất Dậu (1705), vua Chân Lạp - Nặc Nộn mất, Nặc Yêm lên thay. Con của Nặc Thu là Nặc Thâm nhờ Xiêm giúp, đem quân đánh Nặc Yêm. Yêm sợ, chạy sang Gia Định cầu cứu với Chúa Nguyễn Phúc Chu. Chúa sai Cửu Vân thống lĩnh quân thủy bộ Gia Định tiến đánh Nặc Thâm. Đến Sầm Giang gặp viện

binh Xiêm, quân ta đánh tan. Cửu Vân đưa Nặc Yêm về thành La Bích. Ngoài công dẹp yên cuộc xâm lấn của Xiêm La ổn định Chân Lạp, Nguyễn Cửu Vân còn được biết đến với vai trò là người tổ chức khai khẩn đất hoang ở Vũng Gò, đắp lũy từ Quán Cai đến chợ Lương Phú và đào thông đầu nguồn hai sông Cầu Úc - Mỹ Tho giúp việc giao thương thuận lợi¹.

Nguyễn Cửu Đàm có người anh trưởng là Nguyễn Cửu Chiêm, làm đến Phó tướng. Năm Tân Hợi (1731), giặc Lào xâm lấn, Cửu Chiêm được cử làm Giám quân đánh tan quân giặc ở Lật Giang (sông Bến Lức, thuộc Long An ngày nay). Sau được thăng làm Thống lĩnh quân doanh Trấn Biên.

Xuất thân trong gia đình có truyền thống nên Nguyễn Cửu Đàm đã kế thừa các công lao và sự nghiệp của cha anh, do đó tên ông được các sử quan triều Nguyễn không ít lần nhắc đến. Tuy nhiên, hiện chưa có tài liệu nào cho biết năm sinh của ông. *Đại Nam liệt truyện* chép: "Là con thứ của Cửu Vân.

¹ Xem Quốc sử quán triều Nguyễn (2002), *Đại Nam thực lục, Tập 1*, Nxb Giáo Dục, tr 118 và Quốc sử quán triều Nguyễn (2013), *Đại Nam liệt truyện, Tập 1 - 2*, Nxb Thuận Hóa, tr. 94.

Đàm làm quan đến Hữu quân Phó Tiết chế, cai cơ”². Các tác giả *Từ điển nhân vật lịch sử Việt Nam* cũng không thể hiện năm sinh của ông, chỉ ghi về ông như sau: “Danh tướng, nhà doanh điền thời chúa Thượng. Xuất thân là võ tướng con trai của Chánh thống cai cơ Nguyễn Cửu Vân, làm quan tướng đến chức Hữu quân phó tiết chế, cai cơ thời Thượng vương”³. Cùng với khuyết năm sinh, nơi sinh của ông cũng không có tài liệu nào đề cập. Có ý kiến cho rằng ông sinh ở Gia Định⁴.

2. Sự nghiệp của Nguyễn Cửu Đàm

Để tìm hiểu về sự nghiệp của ông, cần phải xem bối cảnh các nước trong khu vực lúc bấy giờ. Năm 1767, thời chúa Nguyễn Phúc Thuần, Ayuthaya bị Miến Điện xâm lấn và vua bị bắt. Năm sau (1768), một người Xiêm gốc Hoa tên là Trịnh Quốc Anh tự khởi binh rồi lên ngôi vua, lập Vương quốc Xiêm, dời kinh đô về Băng Cốc. Vua Chân Lạp là Nặc Tôn, lấy lý do Trịnh Quốc Anh không thuộc dân tộc Xiêm La, nên không chịu cống nạp nữa. Quốc Anh cho quân sang Chân Lạp đặt Nặc Nộn thay Nặc Tôn và chiếm đóng Nam Vang. Đồng thời, Trịnh Quốc Anh biết con vua Xiêm La cũ là Chiêu Thủy còn ở Hà Tiên, sợ ngày sau sinh ra biến loạn, nên tháng 10 năm 1771 đem binh thuyền sang vây đánh Hà Tiên. Sử triều Nguyễn chép về việc này như sau:

“Mậu Tý, năm thứ 3 [1768]... Trường đất Mường Tát nước Xiêm La là Trịnh Quốc Anh tự lập làm vua. Quốc Anh là người Triều Châu nước Thanh. Cha là Yên Lưu ngụ ở Xiêm La, làm trưởng đất Mường Tát, Yên chết, Quốc Anh nối chức, xưng là Phi Nhã Tân (tên quan nước Xiêm), thời lúc

nước Xiêm trông trái suy yếu, bèn dấy quân đánh úp lấy đất, tự xưng làm quốc vương, đòi nước Chân Lạp phải tiến cống. Vua Chân Lạp là Nặc Tôn cho rằng Phi Nhã Tân không phải dòng dõi Xiêm La, cự không nhận”⁵ và “Tân Mão, năm thứ 6 [1771]... Mùa đông, tháng 10, vua Xiêm thấy Chiêu Thủy chạy sang Hà Tiên, sợ có mối lo về sau, bèn phái hai vạn quân thủy và bộ, dùng tên giặc [núi] Bạch Mã là Trần Thái làm hướng đạo, vây đánh Hà Tiên”⁶.

Khi Trịnh Quốc Anh đánh Hà Tiên, Trấn thủ Hà Tiên Mạc Thiên Tứ vừa tổ chức cho quân chống trả vừa cho người cấp báo về dinh Long Hồ. Tuy nhiên do lực lượng quân Xiêm quá mạnh, quân trấn ít ỏi, lại thêm kho thuốc súng của Mạc Thiên Tứ bị cháy nên thành Hà Tiên thất thủ. Mạc Thiên Tứ và các bộ tướng rút về Trấn Giang (nay là Cần Thơ). Sau đó các đạo Châu Đốc, Đông Khẩu và dinh Long Hồ đem binh thuyền đến tiếp ứng, quân Xiêm bị đẩy lùi. Trịnh Quốc Anh giao cho Chiêu khoa Trần Liên ở lại giữ Hà Tiên, còn bản thân phải chạy về Chân Lạp. Khi đó, vua Chân Lạp là Nặc Tôn bỏ chạy, Quốc Anh đưa Nặc Nộn lên ngôi⁷.

Cũng cần nói thêm, khi quân Xiêm sang đánh Hà Tiên, Điều khiển Gia Định lúc đó là Nguyễn Cửu Khôi không điều quân hỗ trợ nên sau khi thành Hà Tiên bị chiếm, ông bị chúa Nguyễn giáng chức, đồng thời cử Nguyễn Cửu Đàm tổ chức tiến đánh quân Xiêm. Sử triều Nguyễn cho biết: “Nhâm Thìn, năm thứ 7 [1772]... Tháng 2, chúa cho rằng Điều khiển Gia Định giữ quân không đến cứu viện nên thành Hà Tiên bị hãm, bèn giáng Nguyễn Cửu Khôi làm Cai đội và triệu Nguyễn Thừa Mân về.

Sai Chưởng cơ Nguyễn Cửu Đàm (con Nguyễn Cửu Vân) làm Khâm sai chánh thông suất đốc chiến, Cai bạ dinh Quảng Nam là Trần Phúc Thành

² Quốc sử quán triều Nguyễn (2013), *Đại Nam liệt truyện, Tập 1 - 2*, Nxb Thuận Hóa, tr. 95;

³ Nguyễn Q. Thắng - Nguyễn Bá Thế (2013), *Từ điển nhân vật lịch sử Việt Nam*, Nxb Văn hóa Thông tin, tr. 702.

⁴ Về nơi sinh của ông, Wikipedia cung cấp thông tin sau: “Thân thế và sự nghiệp Nguyễn Cửu Đàm, sử sách biên chép không nhiều. Chỉ biết quê ông ở Gia Định và là con trai thứ năm của Chánh thống cai cơ Nguyễn Cửu Vân”. Xem: Nguyễn Cửu Đàm-Wikipedia:

http://vi.wikipedia.org/wiki/Nguy%E1%BB%85n_C%E1%BB%ADu_%C4%90%C3%A0m

⁵ Quốc sử quán triều Nguyễn (2002), *Đại Nam thực lục, Tập 1*, Nxb Giáo Dục, tr. 172.

⁶ Quốc sử quán triều Nguyễn (2002), *Đại Nam thực lục, Tập 1*, Sđd, tr. 175.

⁷ Xem Quốc sử quán triều Nguyễn (2002), *Đại Nam thực lục, Tập 1*, Sđd, tr. 175.

làm Khâm sai tham tán, lĩnh 10.000 quân thủy và bộ thuộc hai dinh Bình Khang và Bình Thuận và 20 chiến thuyền để hành việc điều khiển.

Mùa hạ, tháng 6, Nguyễn Cửu Đàm tiến quân theo đường Tiền Giang, cùng với Cai bạ dinh Long Hồ là Nguyễn Khoa Thuyền lĩnh quan quân đạo Đông Khẩu tiến theo đường Kiên Giang; Lưu thủ Tổng Phước Hiệp theo đường Hậu Giang tiến đóng giữ Châu Đốc để tiếp ứng cho cho hai cánh quân trên. Bấy giờ Cai đội đạo Đông Khẩu là Nguyễn Hữu Nhân ốm, một mình Khoa Thuyền đem 3.000 quân và 50 thuyền, đánh nhau với quân Xiêm không được, lui về đầm Kiên Giang, rồi dùng người Chân Lạp là Nhậm Lạch (chức quan) Tồi (tên người) làm tiên phong, tiến đến Nam Vang, La Bích. Nặc Tôn trở về nước. Chân Lạp được dẹp yên. Đàm thu quân về dinh...⁸.

Đại Nam nhất thống chí xác nhận điều này: “Năm Nhâm Thìn đời Duệ Tôn (1772), người Xiêm La xâm lấn Hà Tiên, Nam Vang. Ông làm Chánh thống suất, từ Tiền Giang, tiến đánh quân Xiêm ở Nam Vang, cả phá được, người Xiêm xin hòa, Chân Lạp lại được yên ổn”⁹.

Đại Nam liệt truyện cũng chép: “Duệ Tông Hoàng Đế năm thứ 7, Nhâm Thìn (1772) mùa xuân, quân Xiêm xâm lấn Hà Tiên, Nam Vang. Thư ngoài biên giới báo cấp, chúa cho Đàm làm Khâm sai Chánh thống suất Đốc chiến, cùng Tham tướng Trần Phúc Thành lĩnh một vạn quân thủy bộ hai doanh Bình Khang, Bình Thuận, và 30 chiếc thuyền vào giữ quyền điều khiển Gia Định.

Mùa hạ năm ấy, Đàm từ đường sông Tiền Giang tiến quân đánh phá tan quân Xiêm ở Nam Vang. Quân Xiêm chạy sang Hà Tiên, rồi xin hòa. Việc nước Chân Lạp lại được yên”¹⁰.

Qua các sử liệu trên cho thấy, tuy có khác nhau về số lượng thuyền khi đánh quân Xiêm ở Chân Lạp nhưng đều thống nhất chi tiết Nguyễn Cửu Đàm được phong Khâm sai Chánh thống suất chỉ huy quân hai dinh/doanh Bình Khang và Bình Thuận tiến đánh quân Xiêm. Đó là công lao đầu tiên của ông và chính nhờ đó mà ông được chúa Nguyễn thăng chức Điều khiển Gia Định như *Liệt truyện* ở trên đã cho biết.

Khi xét một nhân vật lịch sử, cần đặt trong bối cảnh xã hội đương thời, có như thế mới phản ánh chân thật về những đóng góp của nhân vật đối với đất nước và dân tộc. Về vấn đề này, Giáo sư Phan Huy Lê đã chỉ rõ: “Đánh giá về một nhân vật lịch sử, một con người, nói chung đã là một vấn đề phức tạp và tinh tế, đòi hỏi các nhà khoa học phải đặt nhân vật đó vào bối cảnh lịch sử cụ thể với tất cả mối quan hệ phức tạp của hoàn cảnh gia đình, văn hóa, xã hội, điều kiện hoạt động và nhất là yêu cầu phát triển của đất nước trong xu thế chung của thời đại và của khu vực, để phân tích và nhìn nhận một cách khách quan, toàn diện và thỏa đáng về mặt công lao, cống hiến, mặt tích cực cũng như mặt hạn chế và tiêu cực”¹¹.

Một sự kiện cũng lưu dấu ấn của Nguyễn Cửu Đàm đó là việc ông chỉ huy đắp lũy Tân Hoa. Khảo cứu các sử cũ cho thấy, sau khi dẹp yên Chân Lạp, Nguyễn Cửu Đàm đem quân về Gia Định. Để đề phòng sự tấn công trở lại của quân Xiêm, năm 1772, ông đã cho đắp một lũy đất dài 15 dặm bao quanh thành, sử nhà Nguyễn gọi là Lũy cổ Bản Bích và mô tả lũy này như sau: “Lũy cổ Bản Bích: Ở địa giới hai huyện Bình Dương và Tân Long, dài 866 trượng, hình dáng như nửa bức tường. Lại có lũy đất dài 1.323 trượng, Đốc chiến Tiên triều là Nguyễn Cửu Đàm đắp, nền cũ vẫn còn”¹². Tên gọi

⁸ Quốc sử quán triều Nguyễn (2002), *Đại Nam thực lục*, Tập 1, Sdd, tr. 176-177.

⁹ Quốc sử quán triều Nguyễn (2012), *Đại Nam nhất thống chí*, Tập 1, Nxb Lao Động, tr. 180-181.

¹⁰ Quốc sử quán triều Nguyễn (2013), *Đại Nam liệt truyện*, Tập 1 - 2, Nxb Thuận Hóa, tr. 95.

¹¹ Phan Huy Lê (2013), *Phan Thanh Giản (1796 – 1867) con người, sự nghiệp và bi kịch cuối đời*, trong: *Thế kỷ XXI nhìn về nhân vật lịch sử Phan Thanh Giản (2013)*, Nxb Hồng Đức – Tạp chí Xưa & Nay, tr. 289-290.

¹² Quốc sử quán triều Nguyễn (2012), *Đại Nam nhất thống chí*, Tập 2, Nxb Lao động, tr. 1681.

Bán Bích là vì lũy có hình dáng như nửa bức tường. Điều này cũng thấy ghi chép ở *Đại Nam liệt truyện*: “Duệ Tông Hoàng Đế năm thứ 7, Nhâm Thìn (1772)... Đàm dẫn quân về, đắp lũy Tân Hoa, dài 15 dặm, hình như bán nguyệt, bao quanh doanh trại chặn ngang đường bộ để phòng bắt trặc”¹³.

Đánh giá về công lao thứ hai của ông, có tác giả đã nhận định như sau: “Nguyễn Cửu Đàm vừa là một vị tướng tài vừa là một nhà quy hoạch lớn, được lịch sử ghi nhận với việc xây dựng lũy Tân Hoa (còn gọi là lũy Bán Bích) và cho khơi dòng nối hai đầu rạch Bến Nghé và rạch Thị Nghè xuống đến Cầu Bông tạo một vòng cung ba mặt sông, một mặt thành cùng với những đồn bố phòng ở những nơi hiểm yếu bao quanh làm cho Sài Gòn trở thành một pháo đài bất khả xâm phạm trước các cuộc tiến công của ngoại xâm”¹⁴. Cũng vì thế có ý kiến cho rằng Nguyễn Cửu Đàm là kiến trúc sư đầu tiên của Sài Gòn: “Ông được lịch sử ghi nhận là *nhà quy hoạch Sài Gòn đầu tiên* khi khép kín thành phố bằng ba mặt sông và một mặt thành, tạo nên một thể thống nhất về địa lý kinh tế, xã hội và bố phòng”¹⁵. Một ý kiến không kém phần lý thú khi cho biết với việc xây lũy Bán Bích, Nguyễn Cửu Đàm đã đóng dấu xác nhận sự ra đời của Sài Gòn: “Theo quan niệm của Pháp, của vua Gia Long thì năm 1790 là khai sinh *thành phố Sài Gòn* (Ville de Sai Gon), vì năm ấy là năm xây thành Bát Quái và lập Gia Định kinh. Nhưng theo các nhà nghiên cứu lịch sử Việt Nam, thì Sài Gòn đã là thành phố từ khi Nguyễn Cửu Đàm xây lũy Bán Bích năm 1772, vì ‘khi ấy phố xá, thương cảng đã được bảo vệ bởi một vách thành dài 15 dặm’”¹⁶.

Cùng với giúp chúa Nguyễn đập tan cuộc xâm lấn của quân Xiêm ở Hà Tiên, ổn định tình hình Chân Lạp và đắp lũy Bán Bích để phòng thủ Gia Định, qua đó góp phần đặt cơ sở cho việc quy hoạch Sài Gòn thời bấy giờ, Nguyễn Cửu Đàm còn được lịch sử ghi nhận là người đã chủ trương đào kênh Ruột Ngựa. Việc này được Trịnh Hoài Đức cho biết như sau: “Nguyên xưa từ cửa Rạch Cát qua phía bắc đến Lò Ngói có một đường nước đọng trâu đi, ghe thuyền không đi lại được. Mùa thu Nhâm Thìn (1772), Đốc chiến Đàm Ân hầu (con thứ 5 của Chính thống Vân Trường hầu) sau khi đi dẹp Cao Miên về, cho đào con kinh thẳng như ruột ngựa, nên mới đặt tên ấy, nhưng nó hãy còn cạn hẹp, nên thuyền đi đến đây phải tạm dừng để đợi nước lên mới đi tiếp qua được. Đến nay đã đào thêm khá sâu rộng. Nhân dân đều cho là rất tiện lợi”¹⁷.

Sử triều Nguyễn cũng xác nhận điều này: “Sông Ruột Ngựa (Mã Trường): Ở phía Nam huyện Tân Long hai dặm. Nguyên xưa con đường từ cửa sông Cát về phía Bắc, đến con đường Lò Ngói, nước sông như vũng chân trâu, ghe thuyền đi không thông. Mùa thu năm Mậu Thìn (1748) đời vua Duệ Tông bản triều, Đốc chiến Nguyễn Cửu Đàm sau khi đánh Cao Man về, đào con kênh thẳng như ruột ngựa, nên gọi tên như thế, nhưng đào còn hẹp cạn, nên ghe đi đến đó phải tạm dừng đợi nước lên mới qua, sau đào mở rộng thêm, qua lại tiện lợi”¹⁸.

Qua hai nguồn sử liệu trên, tuy có khác nhau về thời gian đào kênh¹⁹ nhưng đều thống nhất ở chi tiết Nguyễn Cửu Đàm là người đã cho tiến hành đào kênh Mã Trường. Và từ khi sông/kênh Ruột Ngựa

¹³ Quốc sử quán triều Nguyễn (2013), *Đại Nam liệt truyện*, Tập 1-2. Sdd, tr. 95.

¹⁴ Xem Phan Viết Dũng, *Dòng họ Nguyễn Cửu ở Quảng Ninh với vùng đất Nam Bộ*, <http://baoquangbinh.vn/dat-va-nguoi-quang-binh/201402/dong-ho-nguyen-cuu-o-quang-ninh-voi-vung-dat-nam-bo-2113254/>. Phan Viết Dũng, *Dòng họ Nguyễn Cửu ở Quảng Ninh với vùng đất Nam Bộ*,

¹⁵ Dẫn theo website Quận I, TP HCM. Xem: Nguyễn Cửu Đàm - Wikipedia. Tlđd.

¹⁶ Xem: Nguyễn Cửu Đàm - Wikipedia. Tlđd.

¹⁷ Trịnh Hoài Đức (2006), *Gia Định thành thông chí*, Nxb Tổng hợp Đồng Nai, tr. 45.

¹⁸ Quốc sử quán triều Nguyễn (2012), *Đại Nam nhất thống chí*, Tập 2, Sdd, tr. 1677-1678.

¹⁹ Về năm đào kênh Ruột Ngựa, *Đại Nam nhất thống chí* ghi là năm Mậu Thìn (1748) chúng tôi cho rằng không đúng. Vì Nguyễn Cửu Đàm được chúa Nguyễn cử đi đánh quân Xiêm ở Chân Lạp năm 1772 (tức Nhâm Thìn), sau đó mới về Gia Định và cho đào kênh. Điều này chính *Đại Nam nhất thống chí* cũng thừa nhận (xem phần trích dẫn ở trên). Có lẽ các sử quan triều Nguyễn đã chép nhầm năm xảy ra sự kiện là Nhâm Thìn (1772) thành Mậu Thìn (1748).

được đưa vào sử dụng, trong bối cảnh ông vừa cho đắp lũy Bán Bích để phòng bắt trộm thì kênh Ruột Ngựa cũng là một thủy lộ quan trọng góp phần trong việc phòng thủ Gia Định. Mặt khác, sông/kênh này giúp cho việc đi lại và lưu thông hàng hóa thuận tiện hơn, đồng thời cung cấp nước tưới cho sản xuất nông nghiệp trong vùng. Như vậy, sự ra đời của kênh Ruột Ngựa đã cùng lúc giải quyết được ba mục đích: quân sự, giao thông, kinh tế và người đã tạo nên giá trị to lớn đó chính là Nguyễn Cửu Đàm.

Lịch sử Việt Nam những năm cuối thế kỷ XVII đến thế kỷ XVIII là khoảng thời gian đầy biến động với tình trạng phân liệt Đàng Trong - Đàng Ngoài. Trong bối cảnh đó, cuộc khởi nghĩa Tây Sơn bùng nổ ở Bình Định do ba anh em Nguyễn Nhạc, Nguyễn Huệ và Nguyễn Lữ lãnh đạo đã từng bước xóa bỏ sự phân tranh Trịnh - Nguyễn và đặt cơ sở cho việc thống nhất đất nước.

Trước sự phát triển mạnh mẽ của phong trào Tây Sơn, các chúa Nguyễn phải rút dần vào Nam bộ. Sử cũ ghi nhận, năm 1775, chúa Nguyễn Phúc Thuần vào Nam, Nguyễn Cửu Đàm đem quân đón chúa và được phong Ngoại tả: “Năm thứ 10, Ất Mùi (1775) mùa xuân, Duệ Tông Hoàng Đế vào Nam, Đàm đem quân đón chúa, rồi được thăng Ngoại tả”²⁰.

Đồng thời, *Đại Nam nhất thống chí* cũng chép tương tự: “Năm Ất Mùi (1775), Duệ Tông vào Nam, ông được phong làm Ngoại tả”²¹.

Và cũng năm 1775, khi quân Tây Sơn tấn công vào Nam, chúa Nguyễn Phúc Thuần phải chạy về Ba Giồng. Nguyễn Cửu Đàm đem quân theo hộ giá. Sau đó sử triều Nguyễn cho biết trong trận đánh ở sông Ký (phía Đông Nam huyện Long Thành, tỉnh Biên Hòa), ông cùng Nguyễn Cửu Tuấn tử trận. Để ghi nhớ công lao của ông, năm 1810, vua Gia Long cho thờ ở miếu Công thần trung tiết ở Huế: “...

Trong trận đánh ở sông Ký, ông cùng Nguyễn Cửu Tuấn đều chết trận. Năm Gia Long thứ chín (1810), được thờ vào miếu Công thần trung tiết”²².

Liệt truyện cũng thống nhất điều này: “... Lúc “giặc” Tây Sơn vào cướp, chúa đi Ba Giồng (Tam Phụ). Đàm đem quân theo hầu chúa. Trong chiến dịch Ký Giang, Đàm và Nguyễn Cửu Tuấn đều tử trận. Đàm không có con. Gia Long năm thứ 9 (1810), được thờ vào miếu Trung tiết công thần”²³.

Vấn đề đặt ra là Nguyễn Cửu Đàm mất vào năm nào. Hiện nay có hai ý kiến về vấn đề này. Nhóm tác giả Nguyễn Q Thắng - Nguyễn Bá Thế cho rằng ông mất năm 1775: “Đến mùa xuân năm Ất mùi (1775) ông chết trận, sau này được vua Gia Long liệt thờ vào miếu Trung tiết công thần ở Huế”²⁴.

Tuy nhiên, như sử cho biết, ông tử trận cùng Nguyễn Cửu Tuấn và *Đại Nam thực lục chép*: “Đinh Dậu, năm thứ 12 [1777]... Tháng 3, giặc Tây Sơn Nguyễn Văn Huệ đem quân thủy bộ vào cướp. Tân Chính vương lưu Lý Tài lại giữ Sài Gòn, rồi tự đem quân tiến đánh ở Trấn Biên. Bộ binh giặc lên vào miền thượng đạo, Phó tiết chế Nguyễn Cửu Tuấn, Chương Trường đà Nguyễn Đại Lữ đều chết trận...”²⁵.

Liệt truyện cũng xác nhận: “Năm Đinh Dậu (1777) mùa xuân, “giặc” Tây Sơn Nguyễn Văn Huệ vào cướp Gia Định, quân bộ ngấm vào miền thượng. Tuấn theo Tân Chính vương chống giặc. Chúa bèn cho Tuấn làm Nội tả Chương cơ Phó Tiết chế, đem quân đóng ở sông Ký, cùng Tôn Thất Xuân đóng ở Hưng Phúc và Nguyễn Đại Lữ đóng ở núi Nữ Tăng để chống giặc. Thế giặc rất mạnh. Quân lữ Tuấn đều mới mộ, không chống nổi, giặc thừa thế, đánh dữ. Tuấn cùng Đại Lữ đều tử trận. Sau đó Tuấn được tặng Đô đốc phủ Chương phủ sự.

²² Quốc sử quán triều Nguyễn (2012), *Đại Nam nhất thống chí*, Tập 1, Sđd, tr. 180-181.

²³ Quốc sử quán triều Nguyễn (2013), *Đại Nam liệt truyện*, Tập 1-2, Sđd, tr. 95.

²⁴ Nguyễn Q Thắng - Nguyễn Bá Thế (2013), *Từ điển nhân vật lịch sử Việt Nam*, Nxb Văn hóa Thông tin, tr. 703.

²⁵ Quốc sử quán triều Nguyễn (2002), *Đại Nam thực lục*, Tập 1, Sđd, tr. 189.

²⁰ Quốc sử quán triều Nguyễn (2013), *Đại Nam liệt truyện*, Tập 1-2, Sđd, tr. 95.

²¹ Quốc sử quán triều Nguyễn (2012), *Đại Nam nhất thống chí*, Tập 1, Sđd, tr. 180.

Gia Long năm thứ 3 (1804), cho thờ vào miếu Hiền trung công thần ở Gia Định. Năm thứ 9 (1810), cho thờ ở miếu Trung tiết công thần...”²⁶.

Qua các sử liệu trên thì Nguyễn Cửu Đàm từ trần năm 1777 và nhân vật Nguyễn Đại Lữ/Lã như thư tịch đã chép phải chăng chính là Nguyễn Cửu Đàm? Tra cứu thêm ở *Thực lục*, năm Gia Long thứ 9 (tức năm 1810) khi triều đình định thứ vị những công thần khai quốc, công thần trung tiết và công thần trung hưng không thấy có tên Nguyễn Đại Lữ/Lã mà 114 nhân vật được công nhận Công thần trung tiết thấy có Đô đốc phủ chương phủ sự quận công Nguyễn Cửu Tuấn và Đốc chiến Nguyễn Cửu Đàm²⁷. Vậy phải chăng đây là tên gọi khác của Nguyễn Cửu Đàm?

3. Kết luận

Nguyễn Cửu Đàm là nhân vật lịch sử đã đóng góp trên nhiều lĩnh vực. Trước hết ông là nhà quân sự có tài qua việc giúp chúa Nguyễn đập tan hành động xâm lấn của quân Xiêm, ổn định tình hình Chân Lạp. Ông là nhà quy hoạch có tầm nhìn vượt trội khi cho xây dựng lũy Bán Bích với ba mặt sông và một mặt thành, cùng với những đồn bảo bố phòng ở những nơi hiểm yếu thì Gia Định là vị trí tiền tiêu vững chắc của chúa Nguyễn trong buổi đầu mở đất ở Nam bộ, đủ sức đối phó với các ý đồ dòm ngó từ Xiêm La và củng cố thế lực để mưu sự lâu dài khi đối đầu với phong trào Tây Sơn. Chính bằng việc đắp lũy Bán Bích mà Nguyễn Cửu Đàm được xem là nhà quy hoạch đầu tiên ở Sài Gòn Hiện nay, lũy Bán Bích là tên một con đường nối từ đường Âu Cơ đến cầu Tân Hóa, thuộc quận Tân Phú, Thành phố Hồ Chí Minh. Đường này vốn là hương lộ 14, có từ thời Pháp thuộc, năm 1999 đổi

thành tên trên. Ngoài lũy ấy, kênh Ruột Ngựa (Mã Trường Giang) cũng do ông sai đào giúp cho thuyền bè qua lại giữa Sài Gòn với miền Tây thêm thuận lợi. Những công trình của Nguyễn Cửu Đàm đã đặt nền móng cho việc xây dựng một thành phố Sài Gòn hiện đại sau này²⁸.

Với những công lao to lớn đó, Nguyễn Cửu Đàm xứng đáng được vinh danh trong lịch sử. Lễ thường là thế, bởi lịch sử luôn công bằng với tất cả và hiện nay tên ông được đặt cho một con đường tại quận Tân Phú, Thành phố Hồ Chí Minh. Tuy nhiên chỉ có như thế thì e rằng chưa xứng đáng với công lao của ông. Nguyễn Cửu Đàm không chỉ có công chống Xiêm La, giúp ổn định Chân Lạp, mà còn chỉ huy đắp lũy Bán Bích, lại cho đào kênh Ruột Ngựa nhưng không có đền miếu thờ riêng, lũy ông đắp, sông ông đào cũng không được mang tên ông.

Nếu chúa Tiên Nguyễn Hoàng được xem là “anh hùng mở cõi vĩ đại”, vì là “người khởi đầu và đặt cơ sở cho toàn bộ sự nghiệp mở cõi từ Thuận - Quảng về phía Nam”²⁹ thì nên chăng tại trụ sở Sở Quy hoạch kiến trúc Thành phố Hồ Chí Minh cần có tượng đồng Nguyễn Cửu Đàm để xứng đáng với vị trí tiên phong về hoạch định xây dựng của ông. Hay ít nhất ở đầu kênh Mã Trường, đầu đường Lũy Bán Bích, một bia đá tóm tắt công lao khai mở của ông. Một trường học ở quận Tân Phú được mang tên ông. Chương trình đúc tượng nhân vật lịch sử của Hội Khoa học Lịch sử Việt Nam và *Tạp chí Xưa & Nay* có thể xem xét việc đúc và dựng tượng cho ông. Những việc như thế thiết nghĩ không phải không có cơ sở và cũng là điều hậu thế cần làm như một sự tri ân đối với tiền nhân.

²⁶ Quốc sử quán triều Nguyễn (2013), *Đại Nam liệt truyện*, Tập 1 - 2, Sdd, tr. 98.

²⁷ Xem Quốc sử quán triều Nguyễn (2002), *Đại Nam thực lục*, Tập 1, Sdd, tr. 774-775.

²⁸ Xem <http://baoquangbinh.vn/dat-va-nguoi-quang-binh/201402/dong-ho-nguyen-cuu-o-quang-ninh-voi-vung-dat-nam-bo-2113254/>, Phan Viết Dũng, Dòng họ Nguyễn Cửu ở Quảng Ninh với vùng đất Nam Bộ.

²⁹ GS. Phan Huy Lê - PGS. TS Đỗ Bang (Đồng chủ biên) (2014), *Nguyễn Hoàng – Người mở cõi*, Nxb Chính trị quốc gia, tr. 538.

Property description deputy military regime, excuse Nguyen Cuu Dam

- **Do Kim Truong**

Hong Ngu 1 High School, Dong Thap Province

ABSTRACT:

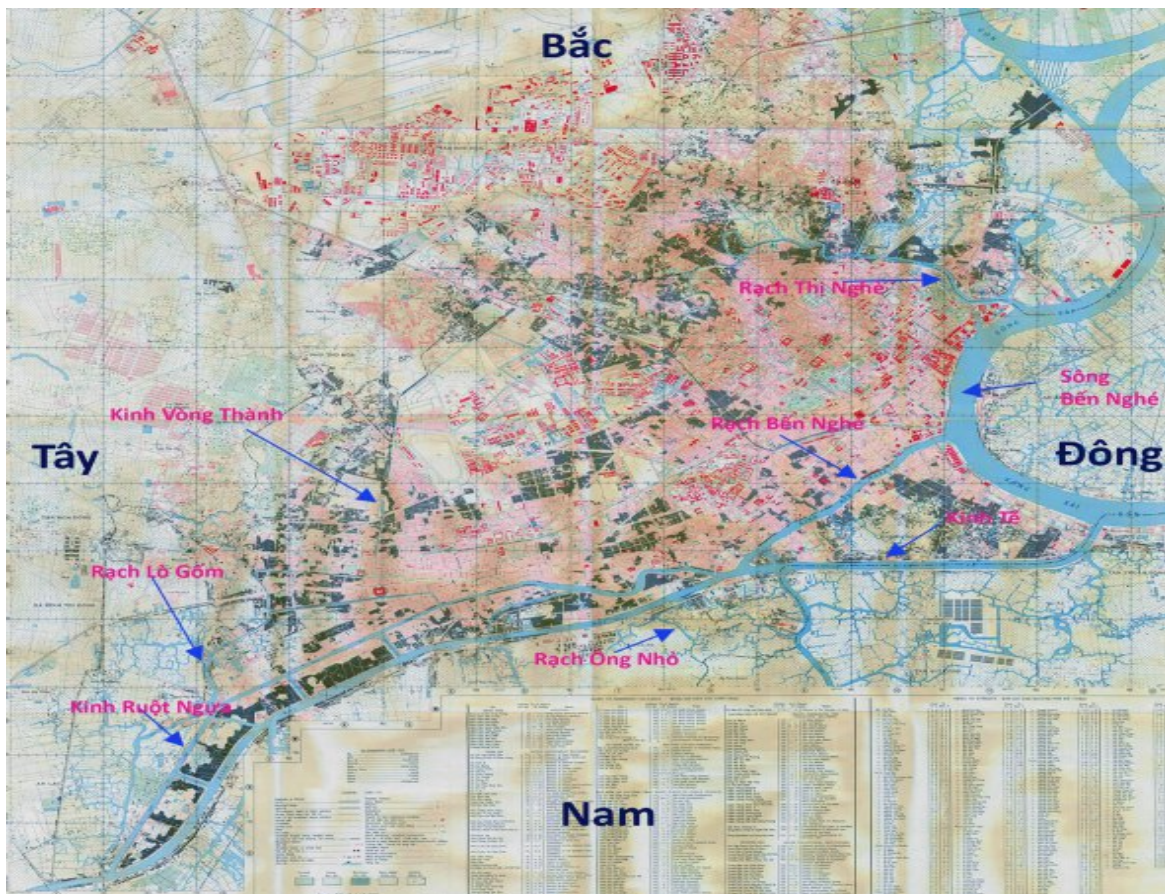
Nine Dam principle historical figures who contributed in many fields. First of all he is a talented military by helping Nguyễn smashed invasive action of Siamese troops, stabilize the situation Chenla. He is a visionary plan for building exceptional savings Ban Bich with three sides and one side of the river, along with the security station announced major insurance room where the family is firmly positioned outpost of Lords Nguyen during the first open land in the South, capable of coping with the

intention of spying from Siam and strengthen its influence in pursuit of the long-term confrontation with Tay Son movement. The main stronghold of the embankment Ban Bich Nguyen Cuu Dam which is considered the first planners in Saigon. In addition to his stronghold, channel Guts Horse (Ma Changjiang) is wrong because he helped dig boats between Saigon and West more favorable.

Keywords: *Nguyen Cuu Dam, famous generals, the first planning period Saigon Nguyen Lords*

TÀI LIỆU THAM KHẢO

- [1]. Quốc sử quán triều Nguyễn (2002), *Đại Nam thực lục*, Tập 1, Nxb Giáo Dục.
- [2]. Quốc sử quán triều Nguyễn (2012), *Đại Nam nhất thống chí*, Tập 1, Nxb Lao Động.
- [3]. Quốc sử quán triều Nguyễn (2012), *Đại Nam nhất thống chí*, Tập 2, Nxb Lao Động.
- [4]. Quốc sử quán triều Nguyễn (2013), *Đại Nam liệt truyện*, Tập 1- 2, Nxb Thuận Hóa.
- [5]. Trịnh Hoài Đức(2006), *Gia Định thành thông chí*, Nxb Tổng hợp Đồng Nai.
- [6]. Nguyễn Q Thắng – Nguyễn Bá Thế (2013), *Từ điển nhân vật lịch sử Việt Nam*, Nxb Văn hóa Thông tin.
- [7]. GS. Phan Huy Lê - PGS. TS Đỗ Bang (Đồng chủ biên) (2014), *Nguyễn Hoàng – Người mở cõi*, Nxb Chính trị quốc gia.
- [8]. *Thế kỷ XXI nhìn về nhân vật lịch sử Phan Thanh Giản* (2013), Nxb Hồng Đức - Tạp chí Xưa&Nay.
- [9]. http://vi.wikipedia.org/wiki/Nguy%E1%BB%85n_C%E1%BB%ADu_%C4%90%C3%A0m_Nguy%E1%BB%85n_C%E1%BB%ADu_%C4%90%C3%A0m_Nguy%E1%BB%85n_C%E1%BB%ADu_%C4%90%C3%A0m Nguyễn Cửu Đàm – Wikipedia
- [10]. <http://baoquangbinh.vn/dat-va-nguoi-quang-binh/201402/dong-ho-nguyen-cuu-o-quang-ninh-voi-vung-dat-nam-bo-2113254/>, Phan Viết Dũng, *Dòng họ Nguyễn Cửu ở Quảng Ninh với vùng đất Nam Bộ*.

Hình 2. Bản đồ Sài Gòn - Chợ Lớn năm 1962 có thể hiện Kinh Ruột Ngựa (tức Rạch Mã Trường)

(Nguồn: Kinh rạch và cầu xưa tại Tp HCM.

Xem: <https://sites.google.com/site/giaothongsaigon/home/kinh-rach-va-cau-xua-tai-tp-hcm>)